

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ СЕРЕДНІХ ШКІЛ В ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДАХ КІНЦЯ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Кінець ХІХ - початок ХХ ст. - потужний етап розвитку вітчизняної педагогічної теорії та практики. Інтенсивна розробка педагогічних проблем була зумовлена піднесенням суспільно-політичного руху, реструктуризацією шкільної справи. Цей період позначений спробами середовища, відомих педагогів суспільства вирішити проблеми формування особистості вчителя. Його професійної майстерності, ролі і місця освітнього діяча в організації навчально-педагогічного процесу, шляхів і форм підготовки вчительських кадрів.

Підготовку вчителів середніх навчальних закладів здійснювали університети. У другій половині ХІХ ст. діяли Харківський (1805 р.), Київський (1834 р.), Одеський (1865 р.) університети. Випускники, які виявили особливі успіхи, діставали право на заміщення канцелярських посад в університеті; тих, хто мав середні успіхи, призначали в середні навчальні заклади; хто показав задовільні результати - ставали вчителями повітових училищ. В листопаді 1858 р. при всіх університетах почали працювати дворічні педагогічні курси для осіб, які мають вищу освіту і виявили бажання присвятити себе педагогічній діяльності. Так, наприклад, Київський університет готував на курсах учителів фізики, математики, історії, географії, російської мови. Для всіх слухачів курсів обов'язковим було вивчення логіки, психології, історії педагогіки і основ дидактики. Кожний, хто закінчував курси, повинен був написати твір на задану тему, а також прочитати пробну лекцію [8, с. 11]. Загальнопедагогічна підготовка проводилася паралельно із навчально-виховним процесом університетів. У Київському університеті в 1861/1862 н. р. до її змісту входили: "Дидактика і прикладна педагогіка" (3-4 год. на тиждень у VIII семестрі), "Історія виховання" (2 год. на тиждень у VII-VIII семестрах), "Наука про виховання" (2 год. на тиждень у VII-VIII семестрах). Освіта майбутніх учителів, згідно із "Матеріалами з питань приготування вчителів для гімназій і прогімназій" 1866 року, авершувалася річними практичними заняттями у гімназіях на посаді вчителя, а це, в свою чергу, сприяло розвитку їхньої професійної майстерності.

Негативні тенденції розвитку загальнопедагогічної та практичної підготовки у вищих навчальних закладах розглядуваного періоду, що виявилися в припиненні діяльності кафедр педагогіки (1862 р.), закритті університетських педагогічних курсів (1867 р.), зменшення годин на викладання педагогіки, відсутність педагогічної практики привели до того, що педагогіка в університетах набула статусу допоміжного предмету. Так, у 1870-1872 роках на викладання педагогіки в навчальному процесі Київського університету відводилася 1 год. на тиждень, а в 1873-1877 роках вона взагалі не входила до переліку університетських навчальних дисциплін [4, с. 113-119, 131].

Регресивний стан змісту теоретичної і практичної підготовки вчителів в університетах викликав дискусію серед професорсько-викладацького складу щодо її реформування. Так, Р. Віпер, працюючи на посаді професора Новоросійського університету, в своїй роботі "Спеціальна підготовка вчителя середньої школи чи підняття його положення, що була опублікована в 1898 році, констатував той факт, що "вчитель, який приходить до школи та озброєний однією лише університетською наукою, в більшості випадків непридатний до педагогічної діяльності через свою невідповідність до" справи. Хоча диплом університету говорить про те, що людина пройшла вищу школу знання, його наявність передбачає два шляхи розвитку для такого вчителя: або з нього вироблюється автодидакт, або - рутинер" [2, с. 5]. Учений пропонує свої пропозиції щодо практичної підготовки студентів університету: 1) засвоєння методів самостійної роботи та можливість такої роботи на початку вчительської діяльності; 2) обмеження кількості зразкових уроків викладачів, бо ніякої манери викладання перейняти не можна, але треба виробити власну у відповідності особистісним рисам і здібностям; 3) відміну пробних уроків студентів, бо вони неминуче відбуваються в "штучній атмосфері"; 4) запровадження кандидатства на вчительські посади (пробні роки) для того, щоб дати можливість молодій людині перевірити свої можливості до обраного виду діяльності,

рівня професіоналізму, а керівництву школи - можливість обирати найкращих і найталановитіших [2, с. 3-24].

З 31 травня по 4 червня 1906 року в Петербурзі проходив I Всеросійський з'їзд з педагогічної психології. Жвавий інтерес у присутніх викликала доповідь приват-доцента Казанського університету, автора підручників з питань педагогічної освіти В. Івановського "Про викладання педагогіки в університетах". Відомий психолог і педагог, розробляючи педагогіку для студентів університету, був переконаний, що "успішна педагогічна діяльність потребує від педагога: 1) покликання - захоплення, бажання, таланту, альтруїзму; 2) зовнішніх умов, що сприятимуть виявленню цього педагогічного таланту; 3) педагогічної освіти, що є частиною збагачення особистості педагога в розумовому та морально-волевому відношенні" [5, С. 1-2]. Автор виділив основні вимоги щодо підготовки студентів до педагогічної діяльності:

- викладання педагогіки в університеті повинно носити науковий характер;
- професори, які не ознайомлені з правилами педагогіки як науки, не можуть бути керівниками студентів щодо застосування її на практиці;
- в університеті потрібно мати штат викладачів з різних педагогічних дисциплін, які б були підготовлені тими кафедрами, науки яких є основою даних педагогічних дисциплін;
- методики навчальних предметів викладати при курсах відповідних наук;
- розвивати в студентів здатність до самостійної роботи; не гнатися за "повнотою" курсу (систематичною або хронологічною); краще витратити час на обговорення студентських робіт з окремих питань, ніж викласти повний побіжний курс;

- введення предметної системи навчання - таких різновидів планів на факультетах (ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНОМУ. ЮРИДИЧНОМУ- ІСТФІКЛ^ШПТОГІЛЩПЛ/^ .ТОШО) „н „аюиу „ІШМ „едеведема основної групи наук, було б заплановано вивчення відповідної педагогічної дисципліни [5, с. 26-27].

У 1904 році педагогіку було відновлено на історико-філологічних факультетах університетів як обов'язковий предмет. Однак, до 1917 року університети вважалися загальноосвітніми навчальними закладами, належної педагогічної підготовки вони не давали [6, с. 6].

Важливу роль у розвитку вищої освіти відігравали Вищі жіночі педагогічні курси. Вперше на теренах Російської імперії вони були відкриті в 70-х роках XIX ст. під назвою «Санкт-Петербурзькі публичні лекції». В Україні на початку XX ст. жінки мали можливість отримувати вищу педагогічну освіту на Вищих жіночих курсах у містах. Вони забезпечували[^] єдність викладацької діяльності та спеціальної педагогічної підготовки, що було оптимальним для педагогічної освіти того часу. Найвідомішими були курси в Києві (1878 р., поновлені в 1906 р.), Харкові (1907 р.) та Одесі (1906 р.). Вони мали два факультети: історико-філологічний і фізико-математичний, а Київські курси - ще юридичний факультет. На навчання приймалися жінки всіх етапів і віросповідань без вікових обмежень, які закінчили курс жіночих гімназій (< 7 класів), інститутів, єпархіальних училищ за результатами вступних іспитів. Особи, які мали звання домашньої вчительки чи наставниці звільнялися від них. Але якщо після отримання ними освіти проходило більше одного року, необхідно було подати посвідчення про заняття 1 педагогічною діяльністю та «Свідоцтво про благонадійність». По закінченні курсів випускники 1 мали право викладати в жіночих гімназіях та інститутах. Курси були приватним навчальним закладом. Їхні навчальні плани відповідали університетським, а професорсько-викладацький 3 персонал складався, головним чином, з викладачів університету, що зумовлювало підгот висококваліфікованих фахівців [12, с. 38-39].

Педагогічну підготовку студентів забезпечував професорсько-викладацький скла* кафедри педагогіки. На теоретичних заняттях з педагогіки та психології великого значенням приділялося формуванню особистості майбутнього вчителя, елементам майстерності III педагогічній взаємодії з учнями. Популярністю серед студентів вищих педагогічних курсел користувався курс педагогіки приват-доцента Харківського університету І. Продана. АвіИИ визначав необхідні риси вчителя-майстра та знайомив студентів з ними. Серед провідних компегентностей учений виділяв такі:

- вчительська посада потребує наукових здібностей - усесторонньої освіченості, хорошого знання предмета викладання;
- вчительська посада потребує педагогічних здібностей. Лише такий учитель користується любов'ю та повагою своїх учнів, який сам ставиться до них і до своєї справи з

любов'ю, і, як внаслідок, має авторитет учнів і їх батьків та досягає навчальної та виховної мети своєї діяльності;

- природний дар, який має не кожен, хто обирає вчительську посаду. Вивчення кращих педагогічних творів не зможе дати студенту «педагогічної кмітливості». Придатність до педагогічної діяльності він має перевірити нелегкою та відповідальною щоденною практичною роботою впродовж кількох років;

- невід'ємною ознакою педагогічної майстерності є педагогічний такт. Він є результатом вроджених здібностей і педагогічного досвіду;

- для вчительської діяльності придатною є людина з високими моральними якостями. Педагог має усвідомити, що для роботи з дітьми не підійде особа невихована, боязлива, зі слабкою волею, з вадами в приватному житті:

- необхідною складовою професійної майстерності вчителя має бути володіння педагогічною технікою. Вчитель має пам'ятати, що людина високоосвічена, вчена може бути непридатною до педагогічної діяльності із-за непевності в собі, непослідовності, страху перед учнями, нерішучості, знервованості, хворобливості, недосконалості свого мовлення, зовнішнього вигляду [11, с. 18-33].

Треба відзначити, що кількість осіб, які отримували педагогічну освіту була незначною порівняно з учительськими вакансіями, що виникали щорічно. Якщо б не відкривалося жодної нової народної школи, все одно молодих вчителів не вистачило б для заміщення вакансій. Неоднорідним залишався їх склад. Так, на початок 1915 року у Валківському повіті Харківського губернського земства серед працюючих вчителів тільки 21% мали спеціальну освіту, 33% - середню, 46% - нижчу [3, с. 16].

Велінням часу назріла курсова система перепідготовки вчителів. Однією з її форм були тимчасові педагогічні курси для вчителів і вчительок середніх навчальних закладів з річним терміном навчання. Свою роботу вони розпочали на початку 70-х років XIX ст. в Санкт-Петербурзі. Типових правил про такі курси не було, але перед їх початком організаційна комісія зі складу викладачів подавала на затвердження в Міністерство Народної Освіти правила організації навчально - методичної роботи і предметні програми. Варто відзначити, що головну увагу у перепідготовці вчителя на курсах було приділено формуванню в учителя професійних умінь, оволодінню всіма необхідними елементами педагогічної техніки. Для цього збільшено кількість практичних занять порівняно з попередніми курсами. На кожного слухача припадало по 8 тижнів педагогічної практики в середніх навчальних закладах м. Києва (Імператорської Олександрійської гімназії, реальному училищі Св. Катерини, чоловічої У-ої гімназії, колегії Павла Галагана тощо), під час якої курсисти мали можливість приймати активну участь у підготовці та проведенні уроків. Заняття на курсах проводили викладачі-керівники та викладачі-асистенти, які запрошувалися з числа досвідчених учителів цих навчальних закладів і мали високий рівень педагогічної майстерності. Під їх керівництвом курсистів залучали до перевірки письмових робіт учнів. Викладачі - асистенти в своїх класах вели «кругові зошити», куди записували педагогічні спостереження, запитання до викладачів. Свідомо про закінчення тимчасових педагогічних курсів отримували слухачі, які здавали іспит з теоретичних предметів (колоквіум і реферат), давати заліковий пробний урок і на засіданні відділу отримували особливий загальний бат за педагогічну практику [9, с. 14-29].

Серед періодичних видань, що були популярні в середовищі вчителів слід відзначити: «Русский педагогический вестник», «Журнал для воспитателей», «Земская школа», «Вестник воспитания», «Русская школа», «Світло». На їхніх сторінках порушувалися різні проблеми формування та вдосконалення педагогічної майстерності вчителя. Так, у журналі «Русский педагогический вестник» за 1858 рік даються практичні рекомендації молодим учителям щодо спілкування зі своїми учнями. Визначаючи мовлення вчителя домінуючою складовою його педагогічної майстерності, автор звертає увагу на умови ефективності професійного мовлення вчителя:

1. Насамперед, це культура мови, що передбачає її правильність, а саме: «ніколи вирази грубі, тривіальні не повинні оскверняти уста вчителя»; вчитель повинен говорити голосно, розбірливо, повільно, щоб учні добре його розуміли; слова вчителя повинні промовлятися з важливістю, не виключаючи доброзичливості, ласкавості в голосі, однак, при цьому, треба остерігатися легковажності в спілкуванні з учнями.

2. Спрямованість до учнів, що означає прагнення вчителя до діалогічної взаємодії: слід використовувати такі вирази, що вони були відповідними з розумовим розвитком дітей, з силою їхнього сприймання, викладати предмет невимушено, акцентуючи увагу на важливих аспектах, не підвищувати голосу, при цьому не витрачаючи без усякої користі фізичну силу та нівелюючи шум у класі [10, с. 244].

В журналі «Вестник воспитания» (№ 4 за 1896 рік) були опубліковані матеріали доповіді У. Міллігана на зібранні членів британського медичного товариства, що відбулися влітку 1895 року. Автор підняв проблему горлових хвороб учителів, а особливо - вчительок, що виникають унаслідок надмірної напруги голосових органів. Причинами таких хвороб він вважає навантаження, інколи більш ніж 5-6 годин на день, умови викладання - знаходження в приміщеннях, де займаються по декілька класів, недостатній фізичний розвиток організму, в тому числі органів мовлення, у молоді, що починає вчительську діяльність. У. Мілліган вважав, що до голосу вчителя висувуються особливі вимоги. Він сформулював поради молодим учителям щодо його збереження:

- кожен учитель до початку своєї педагогічної діяльності повинен прослухати курс лекцій із правильного користування та збереження свого голосового апарату;

- вчитель має дотримуватися певних умов роботи в школі: мати час для голосового мовчання, працювати в світлих та добре провітрюваних кімнатах, причому кожен клас повинен мати свою кімнату з розташованими амфітеатром партами, регулярно проводити в класах вологе прибирання тощо;

- при хворобах органів дихання вчителю, насамперед, потрібен відпочинок і правильне лікування [7, с. 296-297].

Професор Петербурзького університету М. Вагнер у своїй роботі «Педагогічні думки» (1895 рік), зауважував, що в основі педагогіки повинні бути віра і любов, а педагогічна діяльність має керуватися, виключно, емоціями. Він писав: «В педагоги часто йдуть для отримання шматка хліба насущного. Якщо не всі, то більшість нашого суспільства думає, що педагогом зможе бути кожен, у кого є розум і яка-небудь книжна підготовка, підтверджена вчительським дипломом. Це прикра помилка. Педагогом може стати людина, яка підготувата свій характер для педагогічної діяльності: вона повинна виробити в собі терпіння, любов до праці і, головне, любов до дітей» [1, С. 21]

Таким чином, розвиток закладів освіти для підготовки та перепідготовки вчителів середніх шкіл слід вважати однією з провідних тенденцій підготовки педагогічних кадрів кінця ХІХ - початку ХХ століття. Цей процес був ознаменований активними пошуками нових форм здійснення навчально-виховного процесу, розвитку елементів педагогічної майстерності майбутнього вчителя-вихователя, теоретико-практичним ознайомленням студентів педагогічних спеціальностей з основними категоріями професійної майстерності, розробкою наукових засад практичної підготовки майбутніх учителів на *основі єдності педагогічної теорії та практики*.

Література

1. Вагнер Н.П. Педагогические мысли / Н.П. Вагнер // Вестник воспитания. - 1895. -№ 8. - С. 21.
2. Виппер Р. Специальная подготовка преподавателя средней школы или поднятие его положения / Р. Виппер. - М.. Типо-литография Товарищества И.Н. Кушнерев и К⁰, 1898. - 25 с.
3. Вопросы и нужды учительства. - М.: Типография Т-ва И.Д. Сытина. 1909. - 95 с.
4. Дем'яненко Н.М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (ХІХ - початок ХХ ст.) [Монографія] / Н.М. Дем'яненко. - К.: ІЗМН, 1998.- 328 с.
5. Ивановский В. О преподавании педагогике в университетах. Доклад, прочитанный на I Всероссийском съезде по педагогической психологии в Петербурге 31 мая - 4 июня 1906 г. / В. Ивановский / Оттиск из журнала "Вестник просвещения". - С. -Пб., 1906. - 27 с.
6. Інституту педагогіки АПН України 70 / [Редкол.: М.Д. Ярмаченко, В.М. Мадзігон, Н.П. Калениченко та ін.]. - К.: Пед.думка. 1996. -177 с.
7. Миллиган У. Горловые заболевания у людей, занимающихся педагогической деятельностью. / У. Миллиган // _ВЕСТНИК_„ВОСДИТ;ЙН,ЙЯ. -, -
8. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917 - 1985 рр.) [Монографія] / В.К. Майборода. -К., Либідь. 1992. -196 с.
9. Отчет о временных педагогических курсах при управлении округа для подготовки учителей и учительниц средних учебных заведений в 1911 - 1912 учебном году. - Киев: Типография Т-ва И.Н. Кушнерев и К⁰, 1913.-71 с.

10. Речь преподавателя // Русский педагогический вестник. - 1858. - Т. III. - С. 243-244.
11. Продан И.С. Педагогика: лекции на высших женских курсах 1915 г. / И.С. Продан. -- Харьков, 1915. - 79 с.
12. Сборник правил и условий поступления в учебные заведения. • Сост. И.В. Аксенов, Н.Н. Городецкий. - М., 1907. - Вып. 1. - 203 с.

© Володимир Трофімчук

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ТЕХНІЧНИЙ ДИЗАЙН» МАЙБУТНІМИ ВЧИТЕЛЯМИ ТЕХНОЛОГІЙ

Дизайн - це діяльність кожного, хто розробляє спосіб дій, спрямованих на видозміну наявної ситуації в бажану.

Герберт Саймон

Постановка проблеми. Державний Стандарт базової і повної середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України №24 від 14 січня 2004р., передбачає уведення нової освітньої галузі «Технологія», яка на перший план висуває завдання розвитку особистості учня на основі розкриття його внутрішнього потенціалу у відповідності з кращими культурно-історичними та технологічними досягненнями людства. Реалізація передбаченої у Стандарті проектно-технологічної системи навчання, де процес художнього конструювання є невід'ємною складовою загального процесу проектування, спрямована на формування якостей особистості, яка здатна креативно мислити, активно діяти, оволодівати новими способами перетворення матеріалів, енергії, інформації з урахуванням природо- і культуродоцільності здійснюваної діяльності. Очевидно, що забезпечити на практиці формування певної системи творчо-інтелектуальних знань та умінь зможе фахівець, який володіє широкопрофільною підготовкою та здібний до предметнотворної діяльності. В цьому плані серйозному аналізу та вивченню підлягає тенденція, яка досить чітко виокремилася у професійній підготовці майбутнього вчителя технологій - міждисциплінарна інтеграція навчальних предметів. Разом з тим, окремі вчені відзначають, що у «... підготовці вчителя технологій викликає необхідність реалізації інтеграційних підходів до створення принципово нових навчальних дисциплін» [5, 5]. Саме такою дисципліною, де грані між різними галузями знань руйнуються, відбувається їх взаємне проникнення та інтеграція, доречно визнати курс «Технічний дизайн».

Аналіз досліджень та публікацій. Загальні проблеми дизайн-освіти є предметом різнобічного дослідження у наукових працях О. Генісаретського (визначив методологічні та гуманітарно-художні проблеми дизайну), В. Даниленка, Є. Лазарева (розглядають дизайн як техноестетичну систему, В.Сидоренка - як проектну культуру та естетику дизайнерської творчості, О. Пискун (вивчає дидактичні засади художньо-конструкторської підготовки вчителя трудового навчання), Н. Знамеровської (досліджує проблему підготовки вчителя праці до розвитку художньо-конструкторських здібностей), Н. Дубової (встановила роль художньо-конструкторської підготовки у професійному становленні майбутнього вчителя технологій), О. Трошкіна (дослідив ініціативність майбутніх дизайнерів у процесі навчально-творчої діяльності), О. Фурси (проаналізував дизайн-освіту у мистецьких коледжах).

Формулювання цілей статті. Художньо-конструкторська підготовка майбутнього вчителя технологій є невід'ємною складовою його професійної діяльності, засобами якої вирішуються не тільки функціональні, експлуатаційні, технолого-економічні та естетичні завдання, а, в першу чергу, закладаються основи естетичного ставлення людини до світу, завдяки чому досягається цілісність та гармонійність її розвитку. У статті ми хочемо показати, які психолого-педагогічні особливості потрібно враховувати при вивченні технічного дизайну, щоб зазначений вплив на розвиток творчих можливостей був очевидним.

Виклад основного матеріалу. Курс «Технічний дизайн» є невід'ємною складовою професійної компетентності майбутнього вчителя технологій. Він покликаний забезпечити формування творчих знань та умінь, що відображають поширені способи, засоби, процеси.